

Lagărul de prizonieri din Timișoara – o istorie care se cere cercetată și scrisă

Pentru cei mai mulți dintre noi triunghiul format în Timișoara de casa situată între cele două autobaze din spatele complexului „real”, Centrul de Azilanți, imobilul în care s-a aflat Casa Agronomului (str. Aurora nr. 8) și monumentul amplasat pe șoseaua Timișoara – Arad, imediat după „Selgros”, nu există nici o legătură. Nimic nu mai pare să amintească de locuri și întâmplări din anii ultimului război. Acum, pentru majoritatea timișorenilor reprezintă doar un loc pentru cumpărături.

Ne vom întoarce cu mai bine de șase decenii în urmă, atunci când, în această zonă, pe o suprafață rechiziționată de 17 ha aparținând familiei Kopony, de formă trapezoidală, s-a aflat lagărul de prizonieri nr. 17. Casa dintre autobaze, de fapt un conac aparținând familiei Kopony, a găzduit comandamentul lagărului, iar pe locul unde s-a aflat mult timp Casa Agronomului, atunci funcționa mănăstirea Marienheim, aparținând Ordinului călugărițelor Notre-Dame și o parte a infirmeriei lagărului.

În cele ce urmează vom prezenta un succint istoric al lagărului, pe baza informațiilor strânse și puse cu amabilitate la dispoziție de domnul col. (r) Ioan Rado, fost consilier județean, cel care a avut inițiativa și a depus toate eforturile pentru ridicarea monumentului, sfințit în 26 octombrie 2000 în prezența conducerii Consiliului Județean Timiș și a oficialităților județului Csongrád. Domnia-sa are o dublă calitate: martor ocular, fiind copil în anii războiului (nici acum nu poate uita imaginea din greaua iarnă 1941/1942 a 6-7 deținuți sovietici înghețați, desculți, stivuiți într-o căruță); om care a avut acces la mărturiile publicate de foștii prizonieri maghiari, a primit scrisori din Franța și Austria din partea unor supraviețuitori și care speră că arhivele militare de la Pitești vor aduce noi informații (se pare că sovieticii au dus arhiva lor în Rusia).

Lagărul a fost ridicat în toamna anului 1940, în dreapta șoselei Timișoara – Arad, în zona Liceului Agricol, după planurile celebrei organizații de construcții militare germane Todt (după numele conducătorului, dr. Fritz Todt), cu mână de lucru locală, din Dumbrăvița și localități învecinate. Lagărul administrat de Wehrmacht era înconjurat de două rânduri de sârmă ghimpată, cu un spațiu de 3 metri între ele, iar la colțuri se aflau

Lagărul de prizonieri din Timișoara – o istorie care se cere cercetată și scrisă

foișoare, dotate cu mitraliere. Barăcile erau din lemn, se sprijineau pe suporti din cărămidă și puteau adăposti 5–6.000 de oameni. Numărul acestora și dispunerea lor diferă de la o sursă la alta, estimându-se în jur 50 de barăci, cu o lungime de cca 100 m și o lățime de 10 m, pentru cazarea prizonierilor, bucătărie, infirmerie, magazii etc.

În urma atacării Iugoslaviei de către Germania în data de 6 aprilie 1941, pe măsura înaintării și capturării prizonierilor, aceștia au fost aduși la Timișoara cu trenuri, în vagoane de marfă, fiind debarcați în incinta fostei Manutanțe Militare (azi „Bega-Pam”). De aici erau duși în lagăr unde erau luați în evidență și triați. Din zierele epocii știm că prizonieri au fost duși și taberele de la cărămidăria de pe Calea Buziașului, în apropierea vămii, și la Săcălaz, în scurt timp separându-se prizonierii de origine română din armata iugoslavă, ei fiind apoi eliberați și întorcându-se în Iugoslavia.

Un martor ocular, dl Petru Botiș, fost administrator al domeniului regal Banloc, pe atunci student la Agronomie (în cadrul Politehnicii), își amintește de lungul șir al coloanei de prizonieri sârbi, în uniforme gri, care se scurgea pe Bd. Mihai Viteazul. Fiind un lagăr de tranzit, zeci de mii de prizonieri sârbi au fost din nou aduși la manutanță, îmbarcați în trenuri de marfă și trimiși în Germania, cât mai departe de Iugoslavia (acest tranzit, a fost recunoscut de mareșalul Ion Antonescu într-o discuție din aprilie 1941 cu ambasadorul S.U.A. – informație furnizată de istoricul bucureștean Cătălin Fudulu). În timpul acestor tranzitări, au existat și decese, se pare de ordinul zecilor, cauzate de răni, boli, iar unii au fost împușcați în timp ce încercau să evadeze. Noaptea se auzeau focuri de armă ale santinelor care încercau să descurajeze evadările.

După atacarea de către Germania a Uniunii Sovietice și intrarea României în război (22 iunie 1941), lagărul a trecut sub administrația militară română, el fiind condus de colonelul Cavaropol. Din toamna aceluși an au fost aduși prizonieri sovietici. Administrația și paza militară au avut o atitudine umană și civilizată, fiind create condiții de viață suportabile. Mai târziu, în perioada 1942-1944, la solicitarea unor fabrici și a unor proprietari de terenuri agricol, soldații sovietici au fost folosiți la muncă, având astfel condiții mai bune de hrană și bucurându-se de o relativă libertate. (Decizia de utilizare a sovieticilor la muncile agricole a aparținut colonelului I. Stănculescu, comandantul lagărelor de prizonieri, ne-a informat domnul Fudulu). Astfel, ei au lucrat la Fabrica de Furnir Deta, pe domeniul Banloc (unii au evadat și au trecut granița pe la Gaiu Mic, intrând în rândurile partizanilor lui Tito). Datorită acestor măsuri, deși până la 23 august 1944 în lagăr s-au aflat mii de prizonieri au decedat relativ puțini, sub 100, unii din cauza rănilor de pe front sau a unor boli incurabile. Conform unei mărturii, în ianuarie 1945, pe locul unde au fost înhumați în morminte individuale prizonieri din armatele iugoslavă și sovietică, s-au găsit 75 de cruci din lemn.

Lagărul de prizonieri din Timișoara – o istorie care se cere cercetată și scrisă

Din lucrarea „Apărarea Patriotică contra teroarei fasciste” (1945), editată de Comitetul Regional din Banat al Apărării Patriotice și scrisă în stilul noilor vremi, aflăm: „După 23 August lagărul din Timișoara a fost unul dintre acelea care nu au fost desființate, în contradicție cu armistițiul. Viața prizonierilor nu s-a schimbat cu nimic. (...) Muncitorimea, cetățenii, patrioții cinstiți au fost mobilizați și la începutul lunii Septembrie 1944 o delegație a Apărării Patriotice a adus în acest lagăr 6 căruțe cu alimente, medicamente, țigări și bani. Predarea acestor daruri s’a făcut într’un cadru festiv, rostindu-se mai multe discursuri și arătându-se pentru prima dată soldaților ruși solidaritatea poporului român.” O altă etapă, mult mai dramatică, începe după ocuparea Timișoarei de Armata Roșie și preluarea administrației lagărului de către Frontul 3 Ucrainean. Inițial, conducerea a aparținut maiorului NKVD Vasili Chirilovici Barbașin (soția lui, medic, conducea serviciul sanitar din lagăr), iar după mutarea lui, de maiorul Efim Nikolaevici Vaulin, care anterior fusese comisarul politic al lagărului. Pe măsura înaintării în Ungaria, tot mai mulți militari din armata maghiară s-au predat, mulți dintre ei ajungând la Timișoara. După prăbușirea apărării maghiaro-germane din decembrie 1944 și căderea Budapestei, au fost luați cca 100.000 de prizonieri, cei mai mulți din armata maghiară și o mică parte din cea germană. Lagărul din Timișoara a devenit suprapopulat, în fiecare baracă fiind cazați în condiții improprii 800-1.000 prizonieri, pentru ca în primăvara anului 1945 să fie în lagăr 30-35 000 oameni. Germanii erau mai puțini, ei fiind adăpostiți în câteva barăci.

La 1 ianuarie 1945, în lagăr a fost înființată Divizia 1 maghiară de voluntari, cu un efectiv de 5.500 de militari, care urma să plece pe front, după instruire, echipare și înarmare, pentru a lupta împotriva germanilor. După revista de front, în sunetul fanfarei, ei au fost îmbarcați în trenuri, trezindu-se cu surprindere la ... Focșani. De aici au fost transferați în garnituri sovietice și duși în lagăre din Rusia. Din cauza precarității condițiilor igienico-sanitare, hranei slabe, lipsa apei potabile, în martie 1945 a izbucnit o epidemie de febră tifoidă, tifos exantematic, dezinterie și diaree. Zilnic se înregistrau 150-200 de decese, cadavrele fiind înhumate pe teritoriul lagărului, în gropi comune cu o lungime de 8-10 m și lățime de 2 m, în rânduri între care se arunca var. Conform estimărilor, în total au murit 6-7.000 de prizonieri din armata maghiară și 1.000 din armata germană. În detașamentele de muncă ale armatei maghiari se aflau și români din Ardealul de Nord, de peste 45 de ani, folosiți pentru săpatul tranșeelor etc. Cca 500 dintre ei au căzut prizonieri, unii găsindu-și aici sfârșitul; eliberarea lor s-a făcut la intervenția lui Petru Groza. Printre ei s-a aflat și fratele domnului Botiș, Traian, închis la Timișoara în decembrie 1944 și răpus de tifos în martie 1945, ale cărui rămășițe n-au mai putut fi găsite. (Întâmplarea a făcut ca domnul Botiș să participe la construirea Liceului Agricol, ocazie cu care s-au găsit oscioare ale celor morți în lagăr; ele erau luate de turiștii maghiari, germani care avuseseră rude moarte la Timișoara). În spatele lagărului, pe str. Aurora, în cadrul Școlii de Menaj a Ordinului călugărițelor Notre-Dame, a funcționat un mic spital, aici fiind internați mai ales cei bolnavi de dezinterie; prizonieri care au murit aici au fost înmormântați în grădina care înconjura construcțiile.

Lagărul de prizonieri din Timișoara – o istorie care se cere cercetată și scrisă

Domnul Rado ne-a declarat că lagărul nu și-a pierdut caracterul de tranzit, cei apți fiind duși și îmbarcați la Manutanța Militară pentru a fi transportați în Uniunea Sovietică. La sfârșitul anului 1945 nu mai erau prizonieri în lagăr, iar în 1946 a început desființarea lui, prin demolarea construcțiilor și a gardului de sârmă ghimpată. În anul următor, printr-un proces verbal din 29 iulie, reprezentantul Cercului Militar Teritorial, căpitanul Vasile Popescu, a predat terenul pe care s-a aflat lagărului proprietarului de drept, familia Kopony. Ulterior, aici au funcționat unități militare sovietice și române. Mănăstirea surorilor Notre-Dame, construită în 1910 (aici inițial era un sanatoriu, iar apoi Școala de Menaj) a fost naționalizată în 1948, când mai erau 14 surori. Ea a fost retrocedată în ultimii ani. Domnul László Böcskei, vicar general al Episcopiei romano-catolice, ne-a vorbit despre un episod emoționant de la inaugurarea monumentului. Atunci a dat citire unei scrisori primite de la un supraviețuitor din Ungaria, în care acesta, închis între 25 decembrie 1944-25 aprilie 1945, ținea să mulțumească pentru omenia localnicilor, amintind de Irina Meszaros din Dumbrăvița care zilnic împărțea mâncare la 100 de deținuți. La puține momente, cineva din asistență a făcut un pas în față spunând, cu lacrimi în ochi, că el este autorul scrisorii.

Salvată printr-o minune

După cum ne-a spus doamna Gabriela Murgu (fostă Kopony), bunicul său Wilhelm Kopony (1868-1939), sas din Râșnov, fost senator în Imperiul Austro-Ungar și în România, a venit în Banat în 1908, protestând împotriva politicii de maghiarizare; din cauza pronunției, și-a schimbat și numele din Copony în Kopony. A cumpărat 140 ha, în actuala zonă a Liceului Agricol și conacul de aproape 600 mp, în care din 1941 s-au instalat comandamentele lagărului.

Familia a fost înghesuită într-una din cele 10 camere ale casei. În timpul bombardamentelor, în pivnița casei se adăposteau locuitorii zonei. Eckhardt Kopony, tatăl doamnei Murgu, a fost înrolat în 1939 în armata română, iar între 1943-1950 a fost închis în Rusia, fiind dat dispărut. Tocmai de aceea casa și terenurile nu au fost expropriate aparținând unei văduve și orfani de război, în ciuda faptului că erau de origine germană. Terenul s-a pierdut, dar casa, construită la sfârșitul secolului XIX, a fost salvată miraculos în 1981, în urma unei scrisori adresate lui Nicolae Ceaușescu, rămânând un vestigiu al unor alte vremuri.